

WITTGENSTEIN'İN PSİKOLOJİ FELSEFESİ BAĞLAMINDA DENEYİM VE İFADE İLİŞKİSİ

Cemre UĞURAL*

ÖZET

Wittgenstein'in psikoloji felsefesi çalışmaları; psikolojik kavramların, zihni ve ifadesel davranışları oluşturan dil-oyunları bağlamında anlaşılması ve aktarılması gerektiğini vurgular. Wittgenstein yalnızca gerçeklik tasarımı, deneyim ve dil arasındaki bağlantılara değil aynı zamanda iç ve dış deneyimler arasındaki karşılıklı etkileşime de işaret eder. Bu yazının amacı öncelikle bu bağlantıyı ortaya koymak ve iç yaşantıların adlandırılması için bireyin yaşam biçimiyle ilişkili dilsel ve sosyal pratikleri içeren gramerin öğrenilmesinin gerektiği fikrine vurgu yapmaktır. İkinci olarak Wittgenstein'in kavram karmaşasına sahip olduğunu düşündüğü psikolojiye ve genel olarak felsefi sorunlara yönelik çözüm önerilerini içeren felsefi terapi projesi ele alınacaktır. Son olarak psikoloji bilimine yönetsel bir bakış açısı getirmekten ziyade psikolojinin ele aldığı birçok problemin aslında dilin yanlış kullanılmasından kaynaklanan kavram karmaşasını yok etmeye çalışan felsefi soruşturmaya dâhil olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Yazıda fenomenolojik ve analitik yöntemler kullanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: bakış açısı, felsefi terapi, psikoloji felsefesi, ifade, yaşantı

THE RELATION BETWEEN EXPRESSION AND EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF WITTGENSTEIN'S PHILOSOPHY OF PSYCHOLOGY

ABSTRACT

Wittgenstein's works on the philosophy of psychology emphasizes that psychological concepts should be understood and described in terms of language-games that constitute mind and the all expressive behavior. Wittgenstein indicates not only the links between representation of reality, experiences and language, but also the mutual effect between inner and outer experineces. The aim of this paper primarily, is to reveal these links and to emphasise the idea that grammer which is engaged in linguistic and social practices associated with one's form of life is required for the naming inner experiences. Secondly, this paper will address the philosophical therapy project that includes solution suggestions for psychology which was considered to have conceptual confusion by Wittgenstein and for the philosophical problems in general. Finally, rather than bringing a methodological perspective to psychology; this paper will try to demonstrate that many problems under the area of psychology are actually matter of philosophical investigation attempts to eliminate conceptual confession by misuse of language. In the paper, phenomenological and analytical manners will be used.

Key Words: aspect, philosophical therapy, philosophy of psychology, expression, experience

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistemantik Felsefe ve Mantık ABD
Doktora Öğrencisi.

**FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 95-112.
ISSN 2618-5784**

**Makalenin geliş tarihi: 14.10.2018
Makalenin kabul tarihi: 27.11.2018**

1. Giriş

XX. yüzyıla gelinceye kadar kavramların ontolojik ve epistemolojik durumuna dünyaya yansıtılan birer bilinç yapıları şeklinde bakılmıştır. Bu yaklaşımla adlar, anlamı sabitleyen kavramlara işaret eden sözcük ya da ifadeler şeklinde dünyaya ilişkin deneyimin temsilleri kabul edilmiş ve dil, olguların temsili olarak karşımıza çıkmıştır.¹

Wittgenstein’in ilk dönem çalışmalarında bu geleneksel düşünce, dilin günlük konuşmanın ardında kalan mantıksal yapısı aranarak ele alınmıştır. Bu dönemde Wittgenstein, felsefenin sorunlarını çözmek için anlamın olanağını veren göstergeleri mantıksal analiz içinde açıkça ortaya koymaya çalışmıştır. Wittgenstein, daha sonra dilin konumlandığı özü aramanın yanlış anlaşılmalara yol açtığını görerek düşüncelerini “sözcüğün özünün bilgisinden sözcüğün kullanımlarının tümünün bilgisine” yöneltmiştir. Bu bakımdan dilin, olguları temsil eden tek biçimini kabul eden ve tüm söylemin altında yatan biricik mantıksal yapıyı arama fikrinden uzaklaşmıştır.²

Wittgenstein’in son dönem çalışmalarında karşımıza çıkan bu düşünce, özellikle hiçbir şeyin kendinde mutlak olmadığı kanaati üzerinden dilin, olguyu yalnızca tek bir mutlak kullanımda temsil etmediğini ifade etmektedir. Bu dönemde yer alan psikoloji felsefesi de, günlük psikolojik kavramların dilin çeşitli kullanımlarından biri olduğunu göstermek ve zihinsel olguları anlamlandırdığı düşünülen fizyolojik süreçleri dilsel yolla sorgulama ve analiz etme niyetindedir:

Kendimize şu soruyu sorarız: Bizi insanoğlunun psikolojik yaşantıları hakkında ilgilendiren şey nedir? Elbette ki bizi ilgilendiren bu yaşantılara verilen sözel tepkilerdir.³

Psikolojik yaşantıların kavramsal açıdan sorgulanması, sosyal bilimlerin metodolojilerindeki gidişatın ve zihin problemlerinin empirik

¹ W.L. van der Merwe & P.P. Voestermans, “Wittgenstein’s Legacy and the Challenge to Psychology”, in *Ludwig Wittgenstein Critical Assessments of Leading Philosophers*, 2nd series, editors Stuart Shanker and David Kilfoyle, Vol. III, Routledge, London and New York, 2002, ss. 163-164.

² Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, YKY Yayınları, İstanbul, 2013. s. 151- 152.

³ Ludwig Wittgenstein, *Remarks on the Philosophy of Psychology Vol. I*, edited by G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, çev. G.E.M Anscombe, The University of Chicago Press, Blackwell, Oxford, 1980, s. 22. (RPP) Benzer yaklaşımla buradaki başka bir pasajda Wittgenstein; bir insanın “benim saçım siyah”, “benim param var” ya da “yaralıyım” ifadelerinin gramatik yapılarını psikolojik yüklemeler içinde kullandığını ileri sürer. A.g.e, s. 20.

olarak genişletilmesi açısından da değerli görülmektedir.⁴ Bu açıdan Rorty “Descartes ve Locke’un ayrı zihin ve ide tasarımlarının Dewey, Ryle, Austin ve Wittgenstein gibi isimler tarafından kademeli olarak silindiğini” aktarır.⁵ Rorty’ye göre, özellikle Kartezyen düşünce karşıtları zihin hakkında ne söyleneceği doğrultusunda farklı epistemolojik yaklaşımlar ileri sürmüştür. Mesela Gilbert Ryle, zihin ve beden arasında ortaya konan Kartezyen düalizmi, zihnin dış dünyanın bir 'eğilimi' olduğu fikriyle aşmaya çalışmış; sonraları bu bakış açısının yerini daha işlevsel⁶ yaklaşımlar almıştır. Rorty ayrıca, Descartes ve Locke’tan sonra temelleri atılmaya başlanan genç psikoloji bilimine dair şüphelerin Wittgenstein’in psikoloji felsefesi çalışmalarındaki zihin problemi tartışmalarından kaynaklandığını da düşünür.⁷ Bunun nedeni Wittgenstein’in zihin probleminde, zihinsel olguların ve yaşantıların zannedilenden çok daha karmaşık ilişkiye sahip olduğuna işaret etmesidir. Zihinsel olguların durumu, dış dünyayla ilişkileri ve bu olguların nasıl adlandırıldığı Wittgenstein’in psikoloji felsefesi içinde daha da ileri götürdüğü tartışmalar olmaktadır.⁸ Bu açıdan Wittgenstein’in dil-oyunu, kurala uyma ve yaşam biçimleri (*forms of life*) kavramları da psikoloji felsefesini, zihinsel olgu veya iç yaşantı durumlarını yalnızca zihinde değil, davranış düzeyindeki bir kültür ortamında ele almak suretiyle yönlendirmektedir.⁹

⁴Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of A Genius*, London, Vintage, London, 1991, ss. 282-285.

⁵Richard Rorty, “Wittgensteinian Philosophy and Empirical Psychology”, in *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, Vol. 31, No. 3, March, 1977, ss. 151.

⁶Searle, bu işlevselci perspektifi zihin durumlarının kendi nedensel ilişkileriyle işlemesi olarak aktarır. Örneğin, acı duyma sinir uçlarının uyarılmasıyla meydana gelen ve belli davranışları ortaya çıkaran zihin ve beden durumlarının tümü olarak düşünülür. Bkz, John R. Searle, *Zihin Dil ve Toplum*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.57.

⁷ Richard Rorty, 1977, ss. 152-153.

⁸ Merwe & Voestermans, 2002, s. 164.

⁹Wittgenstein’in ifadelerin mutlak anlama sahip olduklarını dışlayan düşüncelerinde, dilin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyen ve toplumsallığı imleyen yaşam biçimleri kavramı yer alır. İnsan etkinlikleri örüntüsü olan yaşam biçimleri, davranışlardaki belli uzlaşımlara karşılık gelmektedir. Buradaki vurgu, zihnin doğrudan davranış örüntülerine indirgenmediği davranışçı modelden ziyade davranışları belirleyen kültürel ortamdır. Dil-oyunu bir kültür yaratımı etkinliği olarak düşünülebilir. Altuğ’un belirttiğine göre, dil-oyunu etkinliğine katıldığımız takdirde dil de yaşamımıza katılır. (Taylan Altuğ, 2013 s. 162). Bu nedenle dil-oyunu oynamak kültür ortamına katılmak olduğundan, dilimiz zihne hapsolmaktan kurtarılmış, empirik alana açılmıştır. Bu çalışmada ele alınan ilişki, dil-oyununun arka planında yer alan kültürü imleyen

Davranışların iç yaşantıyla olan ilgisinde yaşam biçimleri ve dil-oyunu pratiğinin kültürel yönünü ortaya koymak, davranışsal dilin nasıl öğrenildiğiyle ilgilenen psikoloji felsefesiyle paralel olarak düşünülebilir. Farklı bakış açılarının kazanılmasında ve düşüncenin gerçekliği kavramasında önemli bir yer tutan yaşam biçimleri, Merleau Ponty’nin *beden-özne* felsefesine benzetilmektedir.¹⁰ Yaşam biçimlerine benzer olarak Ponty’nin beden felsefesi, iç yaşantılarla bedensel aktiviteler arasındaki ilişkide, anlamı ilkin bilinçte değil, bedensel algıda görmüş, açıkça bedensel aktiviteyi dış dünya algısının temeline yerleştirmiştir. Ponty’nin *ego-body* algısı olarak ele aldığı bu algı biçimi, bedenün duyuşsal araçlarını zihinsel niyetlerin izini sürmenin birincil kaynağı haline gelmiştir.¹¹ Bu şekilde bedensel aktivite gibi yaşam biçimleri de bedensel pratik alanı sunarak sözü edilen kültür ortamının aslında insani bir eylem alanı olduğu anlaşılır.

Aynı şekilde dil-oyunu oynamak da insani bir eylem olarak kültür alanının önemli bir parçasını oluşturur. Wittgenstein’in dönemin genç psikoloji bilimine yönelttiği eleştirilerinin temeli de burada yatar. Wittgenstein için psikoloji bilimi, yaşantılara karşılık gelen mutlak bir nedensel açıklama ararken kavramsal güçlük yaşamaktadır.¹² Oysa yaşantıların durumu fiziksel olgulara karşılık gelen nedensel açıklamalardan daha fazlasını içerir. Bu karmaşık ilişkilerin yorumlanması Wittgenstein için kavramsal boyuta sahip pratik bir süreçtir.¹³ Çünkü olguyu olduğu haliyle görmemize yol açan çeşitli bakış açıları vardır ve bu bakış açıları dil-oyunu etkinliğiyle de ilişkilidir. Dil-oyunları, bu nedenleri ve bakış açılarını adlandırmanın yollarını belirleyebildiği gibi deneyimler de ifadelerde (sözlü/davranışsal) hayat bulduklarında dil-oyunu etkinliğinin parçası haline gelir ve artık doğru ya da yanlışlık değeri dil-oyunu etkinliğindeki uzlaşım

yaşam biçimlerinin, psikolojik olgular da olmak üzere her türlü olguyu farklı bakış açıları üzerinde uzlaşmış davranış biçimleriyle kavradığı ve anlamlandırdığı kanaatine dayanmaktadır.

¹⁰ Merwe & Voestermans, 2002, s. 172.

¹¹ S. Strasser, *The Idea of Dialogical Phenomenology*, PA: Duquesne University Press, 1969, ss. 88-90.

¹² Rush Rhees tarafından alınan notlarda Wittgenstein’in duygular söz konusu olduğunda nedensel yasaların arandığı deneyin geçerli olmayacağını buna rağmen psikologların yasaların olması gerektiğini söylediği aktarılır. Bkz: Ludwig Wittgenstein, *Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler*, der. Cyril Barrett, çev. Muhsin Yılmaz, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 68-69.

¹³ Derek Bolton, “Life Form and Idealism”, in *Idealism Past and Present*, edited by G. Versey, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, ss. 270-273.

aranır. Bu, aslında Wittgenstein’in dile getirdiği gibi yaşam biçimindeki uzlaşımıdır.¹⁴

Bu uzlaşımı; dilin içinde sıkışıp kaldığı nesne, ad, tümce, varlık, bilgi gibi özlerde aramak mümkün değildir. Aksine bu uzlaşım, sözcüklerin kullanımlarında açığa çıktığından; sözcüklerin metafizik kullanımları yerine doğrudan gündelik kullanımlarına bakmak gerekir.¹⁵

Dilin “alet çantası” olduğu düşünüldüğünde sözcüklerin çeşitli günlük kullanımlarını ortaya koyan dil çözümlemesindeki niyetin aslında Locke’un ide merkezli epistemolojisinde dile atfettiği öneme benzetilebilir. Altuğ’a göre Locke, bilginin kaynağı ve anlığın nesnelere ilişkin ilişkisini soruştururken pek çok epistemolojik sorunun aslında dile bağlantılı olduğunu görmüştür.¹⁶ Dış dünya deneyimlerinin kavramsal analizini yapan Wittgenstein’in de felsefi problemleri dilin yanlış kullanımına bağlaması ve filozofu bu “hastalığa çare bulmak”la¹⁷ görevlendirmesi göz önünde bulundurulduğunda bu benzerlik kurulabilmektedir. Bu doğrultuda kendisini özsel bir mantık düzeninde olgunun mutlak resmi gibi gösteren dilin özünü ararken düşülen yanılsamayı görmek ve dilin içinde saklı kaldığı düşünülen kullanımlarını açığa çıkarmak “*Felsefi Soruşturmalar*”ın işidir. Ancak soruşturmanın görevi dilde bir ideale ulaşmak veya mutlak bir dil düzeni oluşturmak değildir. Yalnızca anlamın olduğu her yerde kendi içinde bütünsel

¹⁴ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, §241. (Eserin birinci bölümüne ait referanslar pasaj numarası ile belirtilecek, ancak eserin ikinci bölümünde pasaj numarası kullanılmadığından bu bölüm için yapılacak göndermelerde, sayfa numarası kullanılacaktır.)

¹⁵ Wittgenstein, a.g.e, §§115,116. Ayrıca Wittgenstein, dil oyununun bağlı olduğu kurallardan söz eder. Bunlar, sözcüklerin kullanımını belirleyen gramerdir (*PG*, I, 13, 23, 133). Bkz., Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Grammar*, ed. Rush Rhees. çev. Anthony Kenny, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1978. Ve Umut Morkoç, “Geç Dönem Wittgenstein Felsefesinde Gramer Kavramı ve Dilin Otonomisi”, içinde, *Kilikya Felsefe Dergisi*, Sayı 2, 2016, ss. 96-99.

Ancak gramerin kendisi hiçbir şekilde kesin bir dil açıklaması yani mutlak kurallar dizgesi sunmaz. Sunsaydı, oyun mutlak bir yaşam biçimi ve gramere hapsolmuş olurdu. Bunun yerine Wittgenstein gramerle, dilin yanlış kullanımından ve dolayısıyla yanlış anlamalardan kaynaklanan felsefi problemlerin açığa çıkarıldığı dil anlayışıyla ifadelerin doğruluk ve yanlışlığının referans noktası olarak grameri göstermektedir. Gramer, dil-oyununun tabii olduğu kurala uymakla yaşam biçimlerinin kültürel arka planının gösterilmesi açısından da gerekli bir kavramdır.

¹⁶ Taylan Altuğ, 2013, s.29.

¹⁷ Ludwig Wittgenstein, 2017, §255.

bir düzenin var olduğunu gösterme niyetindedir.¹⁸ Bu anlam bütünlüğünü görmek, dil-oyunun kurallarının düzeninde mümkün olabilir.

Kurala uymanın, bir etkinlik olarak sözcüklerin kullanımında mevcut kültür ortamında sağlanan uzlaşmada mümkün olduğu söylenebilir. Wittgenstein *FS*’de kurala uymanın başka özneleri gerektirdiğinden söz eder.¹⁹ Bu nedenle dil-oyunu karşımıza dilin özel kullanımına geçit vermeyen toplumsal bir etkinlik olarak çıkmaktadır.

Dil-oyunu etkinliği, sonrasında Rorty’nin de dilin olumsuzluğunu inşa etmesine temel oluşturmuştur. Rorty’nin bu temel üzerinden Kartezyen ve Kant merkezli epistemolojilere karşı çıkma olanağı bulduğundan söz edilmiştir.²⁰ Rorty ise psikoloji biliminin geçirdiği kavramsal-empirik bir dönüşümden bahsederek bu dönüşümü Wittgensteinci felsefeyle ele almıştır. Bu dönüşümün, esasında Lockecu manada, “*tabula rasanın*, duylulara temas eden karmaşık bilgi sürecini göstermedeki başarısızlığının üstesinden geleceğini” düşünmektedir.²¹

Postyapısalcı düşünceye etkilerinin yanı sıra Wittgenstein’in düşünceleri, Kartezyen düalizm ve davranışçılık yaklaşımını ilgilendiren çeşitli tartışmalara da konu edilmiştir.²² En başta Wittgenstein’in kendisi Kartezyen özneyi yeren pek çok argüman öne sürmüştür. Bu argümanlarla yakından ilişkili olduğu düşünülen Wittgensteinci psikoloji felsefesi; en başta felsefi problemleri dilin sınırlarınca genişletmek ve Kartezyen öznenin anlamsızlığını uzlaşımsal psikoloji dilinin olanaklılığı üzerinden çürütmek niyetindedir. Buradan hareketle bu çalışma, yaşantıları yansıtan davranış biçimlerinin dil-oyunu etkinliğindeki uzlaşmalar olduğunu ve deneyime eşlik eden kavramlar gibi deneyimlerin de dilde anlam kazandığını vurgulamak istemektedir.

¹⁸ “*Felsefi Soruşturmalar*”ın 92, 97 ve 98. pasajlarında soruşturmada dilin özünün aranmadığı açıkça belirtilir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, anlamın olanaklı olduğu her yerde kendi içinde mükemmel bir dil düzeninin var olduğunu, evrensel bir ideal düzen fikrinden bağımsız olarak göstermek soruşturmalara yüklenmiş bir görevdir.

¹⁹ “Yalnızca bir kişinin, tek bir kez bir kurala uyması olanaksızdır.” Wittgenstein, a.g.e, §199.

²⁰ Sadık Erol Er, “Wittgenstein’i Rorty ve Irigaray ile Okumak”, içinde, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* Vol. 5, Issue 2, 2015, ss. 171-174.

²¹ Richard Rorty, 1977, s. 163.

²² Bu tartışmaların bazıları için bkz: Peterman James F, *Philosophy as Therapy An Interpretation and Defense of Wittgenstein’s Later Philosophical Project*, State University of New York Press, NY, 1992.

2. Wittgenstein’in Psikoloji Felsefesi: İç Yaşantıların Durumu ve İfade Edilmesi

İç yaşantılar, onları ifade eden psikolojik kavramların kullanımını belirleyen *görmeler*le ilgilidir. Dilin anlam içerikleri duyuşal deneyimi de kapsar. Kavramlar dış dünyayı görme biçimini (*aspect*) etkilediği gibi görme biçimi/bakış açısı da her türden kavramı kuşatmaktadır. Bu noktada Wittgensteinci açıdan iç yaşantıların bilinmesi de dil sayesinde olacaktır.²³ Sözlü veya davranışsal bildirimler başkasının iç yaşantısını betimleyebilmekte ve bu sayede yaşantılar başkası tarafından bilinebilmektedir. Ancak iç yaşantıları bilmek gerçekte fiziksel ve matematik olguları bilmekle aynı şey değildir. Wittgenstein’in akıl yürütmelerinden anlaşıldığı kadarıyla felsefi problemler tam da burada, farklı bilme düzeylerinin yani aslında iki farklı bilmeye ait dil-oyunlarının karıştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Wittgenstein, bu konuda, birinin ağrısı olup olmadığından emin olma durumuyla $2x2=4$ ifadesinden emin olma durumu arasında karşılaştırma yapar. İlk ifadenin kesinliğini, psikolojik kavramla açıklamak söz konusu değildir. Matematiksel kesinlik, kanaatlerden bağımsızdır. Ama kendisi de bir etkinlik olduğundan kurala bağlıdır.²⁴ Matematiğin de bir dili olduğu açıktır. Ancak matematiksel kesinlik gibi fiziksel olgular ve duyular hakkında konuşmak da iki farklı dil-oyunu etkinliği olduğundan, birbirleriyle karıştırılmamalıdır.²⁵ Bunlar arasında karmaşık bir ilişki vardır.²⁶

Benzer yaklaşımla Wittgenstein’in “ $2x2=4$ ” ile “İnsanlar $2x2=4$ olduğuna inanır.” ifadelerinde ilki matematiksel kesinlik, ikincisi yaşantı içeriği taşıması sebebiyle farklı oyunların karşılaştırılmasına benzer bir durum görülür.²⁷ Bundan dolayı Wittgenstein’in psikolojide “kavram karmaşası” olduğunu bildirmesi²⁸ de psikolojinin “nesnel ve öznel iki farklı dil-oyunu”nu birbirine karıştırmasından kaynaklanıyor görünmektedir.

²³ Chantal Bax, *Subjectivity after Wittgenstein: Wittgenstein’s Embodied and Embedded Subject and the Debate about the Death of Man*. Ph.D. Thesis, Institute for Logic, Language and Computation (ILLC), University of Amsterdam, 2009, ss. 54-55.

²⁴ Ludwig Wittgenstein, 2017, ss. 244-246.

²⁵ “Bir başkasının ruh halinden emin olmak her zaman özeldir”, “ikisi arasında dil-oyunu farkı vardır.” Wittgenstein, a.g.e, s. 245.

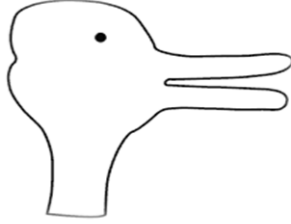
²⁶ Ludwig Wittgenstein, 1980, §280.

²⁷ Ludwig Wittgenstein, 2017, ss. 246, 250.

²⁸ “Çünkü psikolojide deneysel yöntem ve kavram karmaşası vardır.” Ludwig Wittgenstein, 2017, s. 251.

Bu görüş, Wittgenstein’in psikoloji bilimine karşı çıkışlarının odak noktasında olduğu gibi, Kartezyen düşünceye itirazlarıyla da ilgilidir. Kartezyen düşünce en başta insanı beden ve ruh olarak ayırarak insan doğasını yanlış anlamıştır. Dahası kişinin kendi iç yaşantılarını yalnızca kendisinin anlamlandığı dilin özel kullanımını da iddia etmiştir. Fakat yalnızca konuşan kişinin anlayabildiği dilin özel kullanımı, ne iç yaşantıları anlamlandırmada ne de başkasına aktarmada yeterlidir.²⁹ Bu noktada dilin özel kullanımının, toplumsal olarak uzlaşmış kuralları içermemesi nedeniyle anlamsız olacağını, ayrıca günlük psikoloji dilinin de, zihnin dışsal ifadelerini içeren kültür ortamında yani uzlaşımsal davranış biçimlerinde gözlemlenebildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yine de psikolojik yaşantıların fizyolojik süreçten tamamen kopuk olduğunu da düşünmemek gerekir. Wittgenstein fizyolojik süreçler konusunda şüphecidir; ancak onun şüpheleri, aktarıldığına göre zihinde olup

bitenlerin fizyolojik olgulardan aynadan yansır gibi doğrudan yansıması doğrudur. Bu nedenle zihin, olgu ve anlam hakkındaki problemler, fizyolojik girişimden ayrı olarak ele alınmalıdır.³⁰ Burada zihnin içeriğine yönelik soruşturma yerine kolektif bilinç düzeyinde empirik bir soruşturma yapmak, kavramsal

yanılsamanın ortadan kaldırılması açısından gerekli olmaktadır.³¹ Bunun gerçeklik tasarımlarını etkileyeceği de hesaba katılmalıdır.

Sözcüklerin çeşitli kullanımları, gerçekliği farklı açılarla görmeye ve farklı tasarımlar üretilmesine yol açar.³² Bu konu, Wittgenstein’in *görmek* kavramı üzerinden aydınlatılabilir. Wittgenstein, *görmek* kavramının iki kullanımından söz etmiştir. İlki Wittgenstein’in ifadeleriyle; “orada ne görüyorsun?” sorusunun cevabıdır, “şunu görüyorum.” Diğeri ise iki nesne

²⁹ Chantal Bax, 2009, s. 54.

³⁰ Bax, a.g.e, s. 66.

³¹ Stanley Cavell, “Notes and afterthoughts on the Opening of Wittgenstein’s Investigations”, in *The Claim of Reason*, Oxford University Press, Oxford & New York, 1995, s. 269-272. Yine burada belirtildiği üzere, Wittgenstein bu açıdan radikal bir Kantçı gibi değerlendirilebilir. Kant, aklın kendi gücünü takip ederek düştüğü “diyalektik yanılsama” eleştirisini dile getirerek aklın başarısızlığını teşhis eden ilk kişi olarak yorumlanır. Şimdi Kant gibi Wittgenstein da kendi özgün felsefi tarzına uygun olarak davranışların fizyolojide rasyonelleştirilmesinin yol açtığı “kavramsal yanılsama”ya dikkat çekmektedir. (A.g.e, s. 268).

³² John T. Jost, “Toward a Wittgensteinian Social Psychology of Human Development”, in *Ludwig Wittgenstein Critical Assessments of Leading Philosophers*, Vol. III, 2nd Series, 2002, ss. 248-251.

arasındaki “kategorik fark” ya da benzerliği imleyen “bu iki yüz arasında bir benzerlik görüyorum” kullanımınıdır. İkincisinin nedenleri Wittgenstein için psikologları ilgilendirir. Felsefeyi ilgilendirense, kavramın deneyimindeki konumudur.³³ Wittgenstein, *görme* durumunu bir “birdenbirelik” ya da bir anda “parlayıverme” gibi düşünerek bunu Tavşan-Ördek Kafası dediği şekil üzerinden ele alır.³⁴

Bu şekil bir *bakışta* ördek, bir *bakışta* tavşandır. Daha önce hiç ördek görmemiş biri için bu bir tavşan resmi; tavşan görmemiş bir kişi içinse ördek resmi olabilir. Ya da ilk başta tavşan olarak görülen şekil daha sonra ördek olarak görülebilir. Şeklin daima tek bir tarzda görüldüğünü söylemek ise bakış açısı değiştirmemek olduğundan Wittgenstein buna “bakış açısı-körlüğü” (*aspect-blindness*) der. Oysa tek bir bakış açısı yoktur.³⁵ Şeklin yeni tarzda görülmesi hem şeklin yeni bir tasvirini yapmak hem de fark durumuyla yeni bir görme deneyimi kazanmaktır.³⁶ Wittgenstein için kavramsız bir deneyim anlamlı değildir.³⁷ Bakış açısına sahip olmak kavram kazanmak anlamına geldiği gibi görmenin psikolojik yönüne de işaret etmektedir. Bakış açısı değiştirmek ise farklı bir yaşam biçiminde uzlaşmak ve aslında dil-oyunu değiştirmektir. Değişen her dil-oyunu etkinliği olguya farklı açıdan bakmayı ve onu farklı şekilde adlandırma olanağı sunacaktır.

Bakış açısı değiştirmeyi (ya da farklı şekilde anlamlandırmayı) etkileyen durumun ne olduğu hakkında Wittgenstein'in kendisinin agnostik tutum sergilediği söylenir.³⁸ Ancak dil-oyunu ve yaşam biçimleri arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, akla ilk olarak yaşam biçimlerindeki uzlaşım gelmektedir.

Ayrıca olgulara ilişkin farklı kavramsal bakış açılarının olanaklı olduğunu düşünmek, olguları görme biçimini etkileyen dil-oyunu etkinliğinin

³³ Ludwig Wittgenstein, 2017, s. 213.

³⁴ Şekil-1: T-Ö Kafası. Wittgenstein, Joseph Jastrow'un *Fact and Fable in Psychology* isimli çalışmasından aldığı belirttiği bu şekle “T-Ö Kafası” dediğini ve ‘*bir yönün sürekli görülmesi*’ ile ‘*sürekli parlayıvermesi*’ arasındaki farkı ortaya koymak için yer verdiğini bildirir. (Wittgenstein, a.g.e, s. 214).

³⁵ William Day, “Wanting to Say Something Aspect-Blindness and Language”, in *Seeing Wittgenstein Anew*, Editors William Day & Victor J. Krebs, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, ss. 208-209.

³⁶ Ludwig Wittgenstein, 2017, s. 219.

³⁷ Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 158-160.

³⁸ Steven G. Affeldt, “On the Difficulty of Seeing Aspects and the ‘Therapeutic’ Reading of Wittgenstein”, in *Seeing Wittgenstein Anew*, ed. William Day & Victor J. Krebs, Cambridge University Press, 2010, s. 275.

sosyal yönlü olduğu kadar psikolojik yöne de sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bu psikolojik yön, olguları kavramsal görmede kültürel arka plan işlevi gören yaşam biçimlerinin etkisi altında gibidir. Dil-oyununu çevreleyen ve ona “yaşam” veren bu kültürel arka plan, psikolojik olguların kavramasında ve ifade edilmesinde de devrededir.

Wittgenstein’in *görmeyi* kavramlarla ilişkilendirmesi, görme deneyimini Gestaltçı bakış açısına yaklaştırmıştır. Johnston’un aktardığına göre, Wittgenstein’in düşüncelerine benzer olarak Gestalt psikologları da fiziksel ve ruhsal çok yönlü bir yaşam algısına sahiptirler ve görülenle bilinen şeylerin şema işlevi gören kavramlarla olan ilgisine dikkat çekmektedirler. Onlara göre gerçekte nesnelere, renk ya da şekilden ziyade şemalar olarak görülmektedir. Örneğin kimse “masa gördüm” yerine “dört silindirik ayakla alttan desteklenmiş dikdörtgen biçimli kahverengi nesne gördüm” demez; doğrudan masa kavramını kullanır. Bu tasvir Johnston’a göre, Wittgenstein’da olduğu gibi Gestaltçılar için de kavramların algıdaki önemine işaret etmektedir.³⁹

Diğer yandan zihinsel durumları tasvir eden psikolojik kavramların artık doğrudan biliminin konusu olmadığı, günlük yaşamın içine yerleştiği düşünülmektedir.⁴⁰ Bu haliyle fenomenolojik problemlerin aslında kavramsal çözümlemenin nesnesidir.⁴¹ Wittgenstein yorumcularından biri olan Mulhall, kavramlara ilişkin görme durumunu bir tür ‘bakış açısı algısıyla’ Heideggerci manada varoluşsal bir “dünyada varolma” durumu gibi düşünmüştür.⁴²

Bu düşüncelerden yola çıkarak psikoloji felsefesinin sınırlarını, iç yaşantıları ve yaşamın kendisini kavramsal olarak yorumlama etkinliğinin belirlediğini söyleyebiliriz. Buna karşın yaşantılarda nedensel açıklama arayan psikoloji bilimi, *görmelerin* nedenlerini fiziksel yasa altında toplamaya çalışmıştır. Diş ağrısı çeken birinin yanağını tutmasını diş ağrısı için bir gösteren olarak kabul etmiştir.⁴³ Oysa yanağını tutan kişinin bunu her seferinde diş ağrısı için yaptığından nasıl emin olunabilir? Her iç yaşantı ya da duyuma karşılık gelen mutlak bir gösteren ya da davranış bulmak mümkün değildir. Wittgenstein’in belirttiği gibi; “ağrısı olduğunu söyleyen birinin ille de yakınması gerektiğini söylemek güçtür. Burada ‘ağrım var’

³⁹ Paul Johnston, *Wittgenstein Rethinking the Inner*, Routledge, London & New York, 1993, ss. 240-241.

⁴⁰ Chantal Bax, 2009, s. 47.

⁴¹ Ömer Naci Soykan, 2006, s. 140.

⁴² Stephan J. Mulhall, *On Being in the World*, Routledge, London, 1990, s. 136.

⁴³ Ömer Naci Soykan, 2006, s. 134-135.

ifadesi bir yakınma da olabilir, başka bir şey de.”⁴⁴ Hem bu gibi durumlarda hem de iç yaşantıları betimleyen psikolojik kavramların yanlış kullanımlarında açığa çıkabilecek yanlış anlamaları önlemek ve bu kavramların günlük kullanımlarını açığa çıkarmak için Wittgenstein, psikolojik kavramların soyağacından bahsetmek gerektiğini söyler.⁴⁵ Bu doğrultuda psikoloji felsefesi, işlerliğini kavramsal analizle kazanır. Soykan'a göre de, psikoloji felsefesi kavramsal çözülemeye dayalı dil felsefesi etkinliğinden başka bir şey değildir.⁴⁶

Bir dil felsefesi etkinliğinde psikolojik kavramların soyağaca dayandırılması, bu kavramların kültür içindeki yerini göstermek açısından da önemli olacaktır. Burada insanın iç yaşantılarını anlamlandırmayı dilde öğrendiği ve bu öğrenme sürecinin hayat boyu devam ettiği fikri üzerine konuşmak gerekir. Acı deneyimine nasıl sahip olduğumuzu düşünelim. Bir çocuğun acı çekerek kıvranan birini gözlemleyip sonrasında kıvranan birini her gördüğünde o kişinin acı çektiğini söyleyerek acı deneyimini öğrenmesi mümkün müdür? Açıkça acı deneyimini başkasında gözleme imkânı olmasaydı, yani acı kişinin kendi deneyiminden bilinebilir bir şey olsaydı, bu deneyimi bir başkasının anlaması mümkün olmazdı.⁴⁷ Wittgenstein'in, deneyimin dilde öğrenildiğini ifade etmesi, gerçekte kişiye özgü bir deneyimin olanaksızlığına değil; yalnızca böyle bir deneyimi ifade edecek özel bir dil kullanımının anlamsız olduğuna işaret etmektedir.⁴⁸

Bu şekilde dilin özel kullanımının anlamsızlığına değinilmesi, yaşantıyı karşılayacak davranış örüntülerinin de öğrenildiğine işaret etmektedir. Bu durum yaşantıların aynı zamanda dışsal olduğunu da ifade eder. Tam da bu noktada bazı Wittgenstein yorumcularına göre; Wittgenstein, yaşantıların sosyal pratiklerle hayat boyu öğrenildiğini kabul ederek düşüncenin kendi içsel yaşantılarının bilincine erişmesini insan olma yolunda kazanım olarak gören Kartezyen düşünceden ayrılmıştır.⁴⁹ Öyleyse deneyimlerin, bizzat öznenin içinde değil de özneler arasında anlam kazandığı görülür.

Wittgenstein da canı yanan çocuğun çığlık atması sırasında büyüklerinin tesellisiyle çocuğun yeni ağrı davranışları öğrenebileceğinden

⁴⁴ Ludwig Wittgenstein, 2017, s. 208.

⁴⁵ Wittgenstein, 1980, s. §722, §895.

⁴⁶ Ayrıca Soykan, “soyağacı” benzetmesinin, felsefe ile psikoloji arasındaki benzerliğe dikkat çektiğini söyler. Ömer Naci Soykan, 2006, ss. 139-140.

⁴⁷ Soykan, a.g.e, ss.120-121.

⁴⁸ Soykan, a.g.e, s.123.

⁴⁹ Chantal Bax, 2009, s. 77.

söz eder.⁵⁰ Buradan, çocuğun ağrı deneyimine karşılık gelen davranışlarına yenileri eklenerek aslında çocuğun ‘ağrı’ deneyimini davranışsal bir dilde öğrendiği anlaşılır. Çünkü Wittgenstein’a göre dil; davranışın bir uzantısı, hatta dil-oyunu da davranışın bir parçasıdır.⁵¹

Aslında bu bakış açısı, yaşantılara ait davranışların herkese açık uzlaşım sal psikoloji dilinde gerçekleşebileceği kanaatini de güçlendirir. Fakat dil ve davranış arasındaki karşılıklı ilişkide Wittgenstein davranışın aldatıcılığından da bahseder.⁵² Bu nedenle yaşantıların davranışlarda (en azından tek başına) öğrenilebileceği de tartışmalıdır. Örneğin Hacker, başkasının acısını bilmenin deneyimleri adlandırma noktasında bizi yanıltacağını düşünür. Ona göre, ağrıyı olguya karşılık gelecek bir duyum adı olarak düşündüğümüzde tekbenciliğe düşmüş oluruz. Çünkü ağrının anlamı, kendisine karşılık gelecek bir olguya ilişkilendirildiğinde, başkası o olguyu bilmediği takdirde anlaşılacaktır.⁵³

Bu durumda acının anlamı nereden öğrenilebilir? Hacker, kişinin kendi iç yaşantılarını düşündüğü bir iç gözlem durumundan bahsederek kişinin iç gözlemle kendi yaşantılarını anlamlandırıldığını söyler. Ama iç gözlem son tahlilde bir algı olmanın ötesinde, insanın hayatı boyunca yaptığı eylemleri, anlığının tüm fonksiyonları, davranış tutumları, düşünceleri ve niyetleri toplamı olarak pratik bir duruma karşılık gelir.⁵⁴ Wittgenstein açısından ise başkalarına ilişkin ağrı durumundan şüphe duysak da yalnızca kendimizin ağrısından şüphe duymayız. Çünkü kişi kendi ağrısına sahiptir ve bunlar yalnızca davranış aracılığıyla öğrenilmiş de değildir.⁵⁵

Öyleyse günlük dilde anlam olanağını sunan gramerin dilin zemini olduğunu düşünürsek; kişinin kendi ağrısına sahip olduğunu söylemesi, bu deneyimin anlamını karşılayan ağrı gramerinin dilde önceden var olduğu ve kişinin bu anlama sahip olduğu anlamına mı gelecektir?

Bu düşünce Wittgenstein’ın felsefenin sorunlarını, “anlığımızın dilin araçlarıyla büyülenmesinden”⁵⁶ kaynaklanan sorunlar olarak görmesiyle de ilişkilendirilebilir. Çünkü acı deneyimini ortaya konanın dışında yanlış anlaşılması, acı sözcüğünün gramerinde oluşan bir sorun olarak değerlendirilecektir. Burada yapılması gereken öncelikle sorunlara temel

⁵⁰ Ludwig Wittgenstein, 2017, §244, §384.

⁵¹ Ludwig Wittgenstein, 1980, §151.

⁵² Ludwig Wittgenstein, 2017, §249: “Süt çocuğunun gülümsemesinin sahte olmadığını varsaymakla belki de fazla aceleci mi davranmış oluyoruz?”

⁵³ P.M. S Hacker, *Wittgenstein: Meaning and Mind*, Blackwell: Oxford, 1990, s. 3.

⁵⁴ Hacker, a.g.e, ss. 26-27.

⁵⁵ Ludwig Wittgenstein, 2017, §246.

⁵⁶ Wittgenstein, a.g.e, §109.

teşkil eden sözcüklerin kullanımına *kuş bakışıyla* bakmak ve bu sayede kazanılabilecek farklı görmeleri açığa çıkarmaktır.⁵⁷

3. Felsefe Terapi Olabilir Mi? Wittgenstein’in Felsefi Terapi Projesi

Felsefi sorunlara farklı bakış açıları sunmak, bizi felsefi dogmatizmden kurtaracak bir yöntemdir. Bu yöntem, sözcüklerin kullanımında, olağan kullanımların dışında açığa çıkan yanlış anlaşılmalara önleyen dilsel bir “reform”a karşılık gelmektedir. Wittgenstein, “dil kullanımına ilişkin bilgimizi düzene sokmak”tan geçen, aynı zamanda dil düzenindeki yanlış anlamaları iyileştirmekle ilgilenen böyle bir reformdan söz eder.⁵⁸

Bu bakımdan Wittgenstein felsefesini terapi olarak yorumlamak da söz konusu reformun, güçlükleri iyileştirme görevini nihai noktasına ulaştıran “asıl keşif”le mümkündür. Öyle ki “asıl keşif”, felsefeyi artık yöntemsel olarak söz söyler ve sorunlara çözüm üretir hale getirir. İşte felsefedeki güçlükleri ortadan kaldıran, felsefenin ulaşmayı istediği açıklığı sağlayan ve ona huzur veren “asıl keşif”e giden farklı terapiler yani yöntemler söz konusudur.⁵⁹ Açıkça Wittgenstein felsefeyi sorunları iyileştiren terapiyle yaklaştırmak niyetindedir. Diğer bir deyişle gözden kaçan sözcük kullanımını açığa çıkarmak isteyen Wittgenstein felsefesi, terapötik bir felsefe etkinliği olma gayesindedir. Bu anlamda felsefi terapi, dil felsefesi etkinliği olarak kavramsal analiz yapan psikoloji felsefesine de yaklaşmaktadır.

Felsefi terapi, Peterman’ın sıraladığı terapi türlerinden biridir. Burada diğer terapi türleri arasında psikolojik terapi de yer almaktadır.⁶⁰ Wittgensteinci felsefi terapi, sorunlara çözüm üretme etkinliğini bilimsel yöntemden ayrı olarak kavramsal düzeyde gerçekleştirdiğinden psikolojik terapiden farklıdır. Ancak kavramları soyağacına dayandırmaktan söz eden psikoloji felsefesiyle de yakındır.

Sözcüklerin farklı kullanımını gözden kaçırıp Freudyen psikanaliz de nedensel açıklama ve yasaların peşine düşerek yöntemsel olarak

⁵⁷ Wittgenstein’in *RPP*’de sözünü ettiği bakış türü. Ludwig Wittgenstein, 1980, §160. Ayrıca bu betimleme, Merwe & Voestermans’ın çalışmasında da ele alınmıştır. Bkz., Merwe & Voestermans, 2002, ss. 173-174.

⁵⁸ Ludwig Wittgenstein, 2017, §132.

⁵⁹ Wittgenstein, a.g.e, §133.

⁶⁰ James F. Peterman, 1992, s. 3

karanlıkta kalmıştır.⁶¹ Psikanalizin çoğunlukla metafizik, mitolojik açıklamaya düşmesinin nedeni tam olarak böyle bir bakış açısı körlüğü yaşamasındandır. Aslında psikolojinin bu körlüğü aşması felsefeye daha geniş bakış açıları sunarak ona yakınlaşması açısından önemlidir.⁶²

Felsefi terapiyi psikolojik terapiden ayıran nokta felsefi terapinin davranış modellerini nedensel tek bir çatı altında toplama amacında olmamasıdır.⁶³ Felsefi terapi kavramların kullanımları “iyileştirmekle” ilgilidir. Çünkü bir duyuma ya da psikolojik yaşantıya karşılık gelecek tek bir fiziksel nedenin olmayacağını farkındadır. Aksi takdirde gülmenin tek bir nedeni olduğunu söylemek gerekirdi. Bu nedenle Wittgenstein için Freud’un yöntemi, bilimsel olmaktan ziyade, yaşamın problemlerini çözmeye başvurulan yollardan biri ve yaşama dair yeni *görmeler* sunan estetik bir soruşturma girişimi olarak değerlendirilmelidir.⁶⁴

Bu çerçevede Wittgenstein, “*Felsefi Soruşturmalar*”da yanlış anlaşılmanın nedeni olarak, sözcüklerimizin kullanımlarının tamamını “bir bakışta görmeyen” tek bir temsilin, gramerde olmayışını görmektedir. Bir bakışta gören tek temsil biçimi bağlantıları görmekle ilgilidir.⁶⁵ Bu şekilde Wittgenstein, gerçeklik tasarımlarındaki tek temsil biçiminin belirlenmesinde görmenin öneminden söz ediyor gibidir. Buna bağlı olarak Wittgenstein’in felsefi terapi önerisinin, olguların kavramsal düzeyde görülmesiyle ilgili keşfe dayandığı görülmektedir.⁶⁶

Günlük psikolojik kavramların analiz edilmesi; bu kavramların dilin kullanımlarından biri olarak insanın gerçeklik tasarımlarını anlamlandırmasını sağladığını göstermek açısından önemlidir.⁶⁷ Wittgenstein’in biricik mutlak anlamı bulmaya çalışan standart felsefi yaklaşım yerine anlam problemine terapötik yaklaşım sunması; anlamlı pek çok ifadenin olanaklı olduğunu göstererek felsefeyi dildeki olası anlam düzenleriyle yüzleştirebilmektedir.⁶⁸

⁶¹ Benjamin Hutchens, “Against Wittgenstein’s Reading of Freudian Psychoanalytic Methodology” *Kaygı* içinde, 2011, 16, ss. 12-13.

⁶² Jacques Bouveresse, *Wittgenstein Reads Freud The Myth of the Unconscious*, Princeton University Press, New Jersey, 1991. s. 3.

⁶³ James F. Peterman, 1992, ss. 80-82.

⁶⁴ Peterman, a.g.e, s. 82.

⁶⁵ Ludwig Wittgenstein, 2017, §122. “Perspicuous representation” pasajından.

⁶⁶ John T. Jost, 2002, ss. 246-248.

⁶⁷ J. Shoter, “Wittgenstein and Psychology On our Hook up to Reality”, in *Ludwig Wittgenstein Critical Assessments of Leading Philosophers*, 2nd Series, ed. Stuart Shanker & David Kilfoyle, Vol. III, Routledge, London & New York, 2002, ss. 231-233.

⁶⁸ Steven G. Affeldt, 2010, s. 269.

Diğer yandan felsefi terapi önerisinin etkileri, sosyal bilimlerin problemleri üzerinde de görülmüştür. Sosyal bilimlerin yaklaşımlarında artan Wittgensteinci etkiler incelendiğinde, bunların insan deneyiminin diloyunlarıyla ilişkilendirilmesinde ve gerçeklik tasarımlarının kavramsal düzeyde soruşturulmasında açığa çıktığı görülmektedir.⁶⁹ Bu etkilerin aynı zamanda modern bilimlerin dayandığı epistemolojik gerekçelendirmede modernizmin putlarını yıkan bir anlayışla a priorinin, yerini söylem ve sosyal pratiklerin aldığı ve de bilimlerin rasyonelliğinin sorgulandığı durumla da kesiştiği aktarılmıştır.⁷⁰ Tüm bu gelişmelerin ortak paydasını; dilin kuşatıcı ve inşa edici gücü oluşturmaktadır. Dil, tüm insani etkinlikleri kuşatarak her yerdedir. Bu nedenle temel tartışma dilin dünyaya nasıl eşlik ettiği üzerine olmalıdır.

Ricoeur de, tüm felsefi soruşturmanın tek bir noktada yani dil felsefesinde kesiştiğini ifade eder. Psikanaliz de dâhil olmak üzere her türlü çözümlene dilsel projeye çoktan katılmış durumdadır.⁷¹ Öyleyse bu noktada gerek felsefenin problemlerine gerekse psikolojinin içinde sıkışıp kaldığı kavram karmaşasına dikkat çekme olanağı sunan Wittgensteinci terapötik yaklaşımın, bakış açısı körlüğünü ortadan kaldırmaya niyetlenen psikoloji felsefesiyle de yakından ilişkili olduğu ve bu ilişkinin tam da Ricoeur'ün sözünü ettiği dilsel projede birleştiği söylenebilir.

4. Sonuç

Wittgenstein, psikoloji felsefesi çalışmalarında yaşantıları anlamlandırmak için öncelikle dilin gramerinin incelenmesini ve olguya dil düzeyinde bakmak gerektiğini gözler önüne sermiştir. İç yaşantıların adlandırılması ve aktarılmasında karşılaşılan fenomenolojik güçlükleri giderecek mahiyetteki terapötik yaklaşım, gerçeklik hakkındaki kavram karmaşasını da ortadan kaldırmak niyetinde gibidir. Bu çalışma deneyimlerin adlandırılmasında karşılaşılan güçlüklerin dilin yanlış kullanılmasından kaynaklandığını ve bu güçlükleri ortadan kaldırmak için kavramları iyileştirmek suretiyle olgulara farklı bakış açıları sunabilecek terapötik girişimin çözüm olabileceğini göstermeye çalışmıştır.

⁶⁹ Merwe & Voestermans, 2002, ss. 162-163.

⁷⁰ Merwe & Voestermans, a.g.e, ss. 164-165.

⁷¹ Paul Ricoeur, *Yorum Dair Freud ve Felsefe*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 17-20.

Bu doğrultuda, Wittgensteinci felsefi terapi önerisinin psikoloji felsefesinin akıl yürütmeleriyle paralel olarak insanın deneyime dair bilgisinin sınırları hakkında ve felsefi problemler üzerinde uzlaşım sal psikoloji diliyle konuşma olanağı sunduğu görülmüştür. Bu uzlaşım sal psikoloji dili toplumsallığı da imlemektedir. Wittgenstein’in felsefi problemlere getirdiği çözümler, sosyal psikoloji çalışması gibi değerlendirilebilir ancak temas ettiği noktalar açısından bu çözümlerin, felsefenin sınırlarını empirik olarak zorladığı gözlerden kaçmayacaktır. Bu değerlendirmeler ışığında Wittgenstein’in felsefedeki hedefinin Platon’un illüzyon mağarasından başka bir çıkış yolu bulmak ya da hakikaten “*sineğe sinek hokkasından çıkış yolu göstermek*”⁷² olduğu söylenebilir mi?

⁷² Ludwig Wittgenstein, 2017, §309.

KAYNAKÇA

- Affeldt, Steven G, "On the Difficulty of Seeing Aspects and the 'Therapeutic' Reading of Wittgenstein", in *Seeing Wittgenstein Anew*, ed. William Day & Victor J. Krebs, Cambridge University Press, 2010, ss. 268-291.
- Altuğ, Taylan, *Dile Gelen Felsefe*, YKY Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bax, Chantal, *Subjectivity after Wittgenstein: Wittgenstein's Embodied and Embedded Subject and the Debate about the Death of Man*. Ph.D. Thesis, Institute for Logic, Language and Computation (ILLC), University of Amsterdam, 2009.
<http://www.ilic.uva.nl/Research/Publications/Dissertations/DS-2009-06.text.pdf> (erişim tarihi: 17.07.2018).
- Benett, M. R. & Hacker, P.M.S., *Philosophical Foundations of Neuroscience*, Blackwell, Wiley, 2003.
- Bolton, Derek, "Life Form and Idealism", in *Idealism Past and Present*, edited by G. Versey, Cambridge University Press, Cambridge, 1980.
- Bouveresse, Jacques, *Wittgenstein Reads Freud The Myth of the Unconscious*, Princeton University Press, New Jersey, 1991.
- Cavell, Stanley, "Notes and Afterthoughts on the Opening of Wittgenstein's Investigations", in *The Claim of Reason*, Oxford University Press, Oxford & New York, 1995, ss. 261-295.
- Day, William, "Wanting to Say Something Aspect-Blindness and Language", in *Seeing Wittgenstein Anew*, ed. William Day & Victor J. Krebs, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, ss. 204-227.
- Er, Erol Sadık, "Wittgenstein'i Rorty ve Irigaray ile Okumak", içinde, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Vol. 5, Issue 2 December, 2015, ss. 169-189.
[http://www.beytulhikme.org/Makaleler/916250053_06_Erol_\(169-189\).pdf](http://www.beytulhikme.org/Makaleler/916250053_06_Erol_(169-189).pdf) (erişim tarihi: 18.07.2018).
- Hacker, P.M.S. *Wittgenstein: Meaning and Mind*, Blackwell, Oxford, 1990,
- Hutchens, Benjamin, "Against Wittgenstein's Reading of Freudian Psychoanalytic Methodology", içinde, *Kaygı*, 16, 2011, ss. 11-23.
- Johnston, Paul, *Wittgenstein Rethinking the Inner*, Routledge, London & New York, 1993.
- Jost, John T., "Toward a Wittgensteinian Social Psychology of Human Development" in *Ludwig Wittgenstein Critical Assessments of Leading Philosophers*, 2nd Series, ed. Stuart Shnaker and David Kilfoyle, Vol. III, Routledge, London and New York, 2002, ss. 242-263.

- Merwe van der W. L. & Voestermans, P.P. “Wittgenstein’s Legacy and the Challenge to Pyschology” in *Ludwig Wittgenstein Critical Assesments of Leading Philosophers*, 2nd series, ed. Stuart Shanker and David Kilfoyle, Vol. III, Routledge, London and New York, 2002, ss. 162-183.
- Monk, Ray, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of a Genius*, London, Vintage, London, 1991.
- Morkoç, Umut, “Geç Dönem Wittgenstein Felsefesinde Gramer Kavramı ve Dilin Otonomisi”, içinde *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 2016, ss. 93-111. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/368090> (erişim tarihi: 18.07.2018).
- Mulhall, Stephan J., *On Being in the World*, Routledge, London, 1990.
- Peterman, James F., *Philosophy as Therapy An Interpretation and Defense of Wittgenstein’s Later Philosophical Project*, State University of New York Press, NY, 1992.
- Ricoeur, Paul, *Yoruma Dair Freud ve Felsefe*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Rorty, Richard, “Wittgensteinian Philosophy and Empirical Psychology Philosophical Studies” in *An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, Vol. 31, No. 3, March, 1977, ss. 151-172.
- Searle, John R., *Zihin Dil ve Toplum*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Shotter, J., “Wittgenstein and Psychology On our hook up to reality” in *Ludwig Wittgenstein Critical Assessments of Leading Philosophers*, 2nd Series, ed. Stuart Shanker & David Kilfoyle, Vol. III, London & New York: Routledge, 2002, ss. 225-242.
- Soykan, Ömer Naci, *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Strasser, S., *The Idea of Dialogical Phenomenology*, Pittsburg, PA: Duquesne University Press, 1969.
- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Grammar*, ed. Rush Rhess. çev. Anthony Kenny, University of California Press: Berkeley, Los Angeles, 1978.
- Wittgenstein, Ludwig, *Remarks on the Philosophy of Psychology, Vol. I*, edited by G.E.M. Anscombe and G.H. von Wright, çev. G.E.M Anscombe. Chicago University Press, 1980.
- Wittgenstein, Ludwig, *Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler*, der. Cyril Barrett, çev. Muhsin Yılmaz, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Wittgenstein, Ludwig, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan. Metis Yayınları, İstanbul, 2017.